

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ

Institut mezioborových studií Brno

**Možnosti prevence sociálně patologických jevů
s návrhem výchovných opatření**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

**Vedoucí bakalářské práce:
Doc. PhDr. Jaroslav Nevoránek, CSc.**

**Vypracoval:
Martin Vávra**

Brno 2005

OBSAH

ÚVOD	1
1. Možnosti prevence sociálně patologických jevů	3
1.1 Sociálně patologické jevy	3
➤ Základní informace o sociálně patologických jevech	3
➤ Šikana a násilí	4
➤ Alkohol a kouření	5
➤ Drogy	5
➤ Anabolika a další látky	5
➤ Zneužívání dětí	5
➤ Divácké násilí	6
1.2 Sociálně patologické prostředí	7
➤ Vymezení pojmu	7
➤ Stručná charakteristika jednotlivých druhů	7
1.3 Prevence	19
➤ Vymezení pojmu	19
➤ Druhy prevence	27
2. Pozitivní působení s návrhem výchovných opatření	28
2.1 Výchova v rodině	28
2.2 Změny sociálně patologického prostředí	35
ZÁVĚR	40
RESUMÉ (CZ)	41
ANOTACE	42
LITERATURA A PRAMENY	43
PŘÍLOHY	45

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „Možnosti prevence sociálně patologických jevů s návrhem výchovných opatření“ vypracoval samostatně s použitím uvedených informačních zdrojů.

.....

Martin Vávra

Poděkování

Děkuji panu Doc. PhDr. Jaroslavu Nevoránkovi, CSc. za velmi užitečnou metodickou pomoc, kterou mi poskytl při zpracování mé bakalářské práce.

Také bych chtěl poděkovat své manželce Ivoně za morální podporu a pomoc, kterou mi poskytla při zpracování mé bakalářské práce, a které si vážím.

Čeladná dne 13.4.2005

Martin Vávra

ÚVOD

Předložená bakalářská práce si nečiní nárok na úplnost řešených otázek. Je to sonda do problematiky řešení sociálně patologických jevů, kterou bych chtěl dále rozšířit ve své diplomové práci.

Strategie prevence sociálně patologických jevů u dětí a mládeže je realizována v působnosti Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy.

Základním principem strategie prevence sociálně patologických jevů je výchova dětí a mládeže ke zdravému životnímu stylu, k osvojení pozitivního sociálního chování a rozvoji osobnosti.

V podmínkách současné informační revoluce patří mezi základní potřeby a dovednosti člověka zejména schopnost komunikace, schopnost týmové práce, dostatek sebedůvěry a dobrá odolnost vůči stresu. Nemalé části mladých lidí se nedaří z různých důvodů vyrovnat se přiměřeně a zodpovědně s osobními a sociálními požadavky, konflikty, školními problémy a různými náročnými životními situacemi. Zástupným řešením pak pro ně bývá zneužívání drog a alkoholu, záškoláctví, šikana, vandalismus a další formy nežádoucího chování spadající do oblasti společensko patologických jevů.

Působení na mladou generaci musí mít charakter výchovně vzdělávací. Musí jít o proces **vytváření a upevňování morálních hodnot, zvyšování sociální kompetence dětí a mládeže, o rozvoj dovedností, které vedou k odmítání všech forem sebedestrukce, projevů agresivity a porušování zákona.**

Škola a školská zařízení na sebe musí vzít povinnost poskytovat nabídku takových činností a podmínek, které vedou k získání potřebných

sociálních dovedností. Musí ve zvýšené míře převzít i výchovnou roli, protože dnešní rodina v tomto směru mnohdy plní jen některé ze svých někdejších základních funkcí.

Základními nástroji, které jsou k dispozici pro realizaci preventivní strategie, jsou školní vzdělávací programy v mateřských školách, minimální preventivní programy na školách a ve školských zařízeních a systematické vzdělávání pedagogů v problematice prevence.

Strategie prevence sociálně patologických jevů je **v souladu s Národním programem rozvoje vzdělávání, tzv. Bílou knihou**, v oblasti, která se týká **změny vnitřního klimatu školy, vztahů žáků a pedagogů a vytváření klíčových kompetencí** pro osobní život i budoucí uplatnění mladých lidí. Pedagogové jsou již nyní, v rámci pregraduálního a postgraduálního vzdělávání v oblasti prevence sociálně patologických jevů, doškolováni v dovednostech a znalostech využitelných při realizaci této části nové vzdělávací koncepce.

Tato koncepce je v souladu s Akčním plánem Evropské unie boje proti drogám pro období 2000-2004, s Usnesením vlády ČR č. 1045 o Národní strategii protidrogové politiky na období 2001-2004, s Usnesením vlády ČR č. 1265 ke Strategii prevence kriminality na léta 2001-2003 a dokumentem WHO Evropské zdraví 21 – Cíl 12.

1. MOŽNOSTI PREVENCE SOCIÁLNĚ PATOLOGICKÝCH JEVŮ

1.1 SOCIÁLNĚ PATOLOGICKÉ JE V Y

➤ Základní informace o sociálně patologických jevech

Za sociálně patologické jevy jsou označovány ty sociální jevy, které pro svou škodlivost ohrožují společnost, její uspořádání, stabilitu a řád jako celek i její jednotlivé členy – občany. Jako příklad bych chtěl použít Moravskoslezský kraj, ze které pocházím.

Moravskoslezský kraj je tvořen 6 okresy – Bruntál, Frýdek-Místek, Karviná, Nový Jičín, Opava a Ostrava – příloha č.1. Moravskoslezský kraj patřil a patří mezi nejdůležitější průmyslové regiony střední Evropy. Počtem obyvatel (1.278.036) se řadí k nejlidnatějším krajům v České republice. Základním rysem současné populační situace v Moravskoslezském kraji je jeho nízká porodnost (tento jev však lze pozorovat i v dalších krajích České republiky). Moravskoslezský kraj má vysokou nezaměstnanost související s omezením těžby uhlí těžkého průmyslu.

V rámci výchovně vzdělávacího procesu zaměřeného zejména na zvyšování sociální kompetence dětí a mládeže je nutné předat i určité penzum základních informací o sociálně patologických jevech. Jedná se o problematiku šikany a násilí, záškoláctví, drogových závislostí, alkoholismu a kouření, kriminality a delikvence, rizikového sexuálního chování, vandalismu, virtuálních drog, patologického hráčství, dále pak projevů xenofobie, rasismu, intolerance a antisemitismu. Do tohoto rámce je nutno zařadit i témata, kterým byla doposud věnována menší pozornost. Komerční

zneužívání dětí a dále syndrom týraných a zneužívaných dětí. Zvýšená pozornost musí být věnována také zneužívání anabolik a dalších látek a medikamentů.

Počet škol a školských zařízení v Moravskoslezském kraji – příloha č. 1.

➤ **Šikana a násilí**

Šikana a násilí je hrozivý fenomén, který začíná provázet děti od předškolního věku. Toto problémové chování vzniká v důsledku neuspokojení nebo deformování základních potřeb dítěte. V této souvislosti jde velmi často o nenaplněnou potřebu lásky, komunikace a zařazení se do určitého společenství nebo o malou stimulaci k vytvoření pozitivních životních cílů. Stejně důsledky přináší nedostatečně rozvinuté schopnosti dětí žít zdravým způsobem ve skupině, ve společenství s hodnotnými mezilidskými vazbami. Šikana totálně paralyzuje výchovnou funkci skupiny a proměňuje její působení v destruktivní.

Podle výsledků výzkumů provedených odborníky v různých typech škol se odhaduje, že je v průměru šikanováno asi 20 procent žáků ZŠ a SŠ. Počet žáků uvádějící šikanu na základních školách v ČR v r. 2001/2002 – příloha č. 2. Zmapování šikany je velmi obtížné, ale zejména lehčí formy a počáteční stádia šikanování zasahují velkou část školní populace. Také popírání přítomnosti šikany a její zlehčování přispívá nejen k nevědomosti o přítomnosti šikany, ale i k nemožnosti účinně zasáhnout v oblasti prevence nebo potlačení tohoto krutého a nelítostného světa strachu a násilí.

➤ **Alkohol a kouření**

Mimořádně vysoká dostupnost a nabídka alkoholu, včetně jeho značné společenské tolerance v dospělé populaci, je příčinou vzrůstající spotřeby

alkoholu u dětí a mládeže – příloha č . 3. Alkohol a kouření v dětství a dospívání zvyšuje riziko přechodu k dalším drogám.

➤ **Drogy**

Nabídka drog je také velmi vysoká a nutno říci, že tolerantní a liberální postoj části společnosti k drogám maří úsilí o preventivní působení na děti a mládež v této oblasti. Základní informace o drogách, včetně tabáku a alkoholu, musí být cíleny i na pochopení toho, jaké zdravotní, psychické, ale i sociální a materiální škody působí jejich zneužívání.

➤ **Anabolika a další látky**

Se zneužíváním anabolik a dalších látek např. drog se stimulačním účinkem (amfetaminů, efedrinu, kofieny) a jiných medikamentů se občas setkáváme v oblasti vrcholového sportu. Tyto látky jsou však někdy zneužívány i při volnočasovém sportu (zejména ve Fitcentrech). I v této oblasti je třeba vytvořit zdravé postoje ke zdraví a výkonnosti.

➤ **Zneužívání dětí**

Prevence komerčního sexuálního zneužívání dětí a mládeže i prevence týraných a zneužívaných dětí patří mezi ožehavá témata. Jako taková jsou často v procesu výchovy a vzdělávání opomíjena. Spory o tom, co a jak má být sděleno, zaměstnávají mnoho odborníků. Děti a dospívající jsou zaplavováni informacemi o sexu, pornografii a násilí. Ale vidět a slyšet neznamená porozumět. Je třeba motivovat děti k vytvoření zdravých postojů v této oblasti, k umění kriticky nahlížet na takovéto informace, ke vnímání nebezpečných signálů a osvojení dovedností odmítat situace, které je ohrožují.

Syndrom CAN - týrané a zneužívané dítě je problematika, o které lze říci, že v této oblasti přetrvává malá informovanost pedagogů a často i bezradnost při výskytu tohoto negativního jevu. Týrané a zneužívané děti se později často stávají v roli agresora aktérem šikany. Je u nich častý výskyt asociálního chování a inklinují ke zneužívání návykových látek.

➤ **Divácké násilí**

V poslední době stále více vystupuje do popředí i divácké násilí, které se stává doprovodným fenoménem sportovních, zejména fotbalových utkání. Často má za následek i vážné ohrožení zdraví a života. Vedle opatření technických, represivních a organizačních je třeba i preventivní (sociální) práce s budoucími i stávajícími mladými sportovními fanoušky.

Základní prostor pro osvojení uvedených znalostí a informací je vytvořen **standardy základního a středního vzdělávání** a schválenými rámcovými vzdělávacími programy, v jejichž obsahu mají uvedená témata své pevné místo ve všech stanovených oblastech vzdělávání a na ně navazujících programech jednotlivých vyučovacích předmětů a vzdělávacích činností. Další prostor je nutné vytvořit v průběhu mnoha dalších **formálních i neformálních** příležitostí a aktivit - příloha č. 4.

1.2 SOCIÁLNĚ PATOLOGICKÉ PROSTŘEDÍ

➤ Vymezení pojmu patologického prostředí

Každé sociální prostředí na jedince nebo skupinu působí, někdy více, jindy méně. Toto působení sociálního prostředí může být:

- a) pozitivní
- b) negativní
- c) nulové (pouze výjimečně)

Pro hodnocení vlivu jednotlivých prostředí je nutné rozlišovat, zda-li se jedná o prostředí, které jedince nebo skupinu „připraví“ nebo „vychová“ pro sociálně patologické jednání a konání, či nikoli – může se jednat o desintegrovanou rodinu, narušenou partu apod. Je tedy důležité klasifikovat specifická, sociálně patologická prostředí (např. erotický salon, „hráčské doupě“ apod.)

➤ Stručná charakteristika jednotlivých druhů

R o d i n a

Mezi základní typy ovlivňujících prostředí patří rodina. Rodinná výchova je základem a má určující význam při formování osobnosti mladého člověka i pro jeho mravní vývoj a to již od jeho nejútlejšího dětství. Mladý člověk si má z rodinné výchovy odnášet do života především správný vztah a úctu k základním principům a hodnotám.

I v dnešní době rodina stále prokazuje silnou životaschopnost, efektivnost působení vnitřních mechanismů a regulantů. Provádí skrytou distribuci výhod ekonomické a morální podpory svých členů a tím je

diferencovaným způsobem připravuje i pro mimorodinné a zejména profesionální role. Moderní rodina ve svém vnitřním životě aplikuje spíše demokratické principy než autoritativní, model postavený na paternalismu, který se považuje za typický pro historii tzv. západní civilizace.

Nemůžeme vycházet z předpokladu, že škola zcela přejímá zodpovědnost za výchovu ke zdravému životnímu stylu. Zejména rané zkušenosti, které dítě získává v rodinném prostředí, jsou pro další vývoj dítěte určující. Škola rodičům pomáhá v rozvoji dítěte jeho vzděláváním a socializací ve skupině dětí a výchovou dítěte k dovednosti žít ve formální společenské instituci.

Do výchovně vzdělávacího procesu na školách a ve školních zařízeních je třeba zapojit také rodiče, kteří jsou posléze zpětnou vazbou také pozitivně ovlivňováni směrem k přijetí a osvojení zdravého životního stylu. Je nezbytné zabezpečit informovanost rodičů o postojích školy nebo školského zařízení k preventivní strategii a o oblasti sociálně patologických jevů. Z pohledu dlouhodobých zkušeností se jeví jako málo účinný záměr vzdělat rodičovskou veřejnost v této problematice pomocí tradičních aktivit nabízených školou (besedy, přednášky, apod.). Je proto potřeba hledat nové formy a metody k zapojení rodičů do tohoto výchovně vzdělávacího procesu s využitím všech nových informačních médií, profesionálně zvládnutých kampaní a vzdělávacích a výchovných aktivit vhodných k účasti celých rodin.

Na druhé straně je však nesporným faktem, že klasická rodina prošla ve svém vývoji řadou změn. Dodnes převažuje mínění, že nejpronikavější podněty ke změnám uvnitř rodiny i ke změnám v jejím postavení ve společnosti přinesla novodobá industrializace. V Nedomyšlené společnosti¹ ukazuje J. Keller na historickém materiálu, že proces změn, které podstatně

¹ KELLER, J., Nedomyšlená společnost, Brno: Doplněk, 1995. ISBN 80-85765-41-1

ovlivnily význam rodiny a její postavení ve společnosti, je možné pozorovat již od přelomu 15. a 16. století, kdy formální organizace začaly vytěsňovat dosavadní stabilní, pevně organizované a výrazně hierarchizované soběstačné domácnosti. Některé původní rodinné funkce začaly být rodině odnímány, množily se názory, že se stává nahraditelnou a zčásti zbytečnou. Status připsaný díky rodině je potlačován statusem získaným profesionálním výkonem mimo rodinu a domácnost. A tak je spíše pravdou, že industrializace jen důsledně prohloubila tyto již dříve započaté projevy.

Tradiční domácnost a s ní i rodina jako základ příbuzenské solidarity se neustálým oklešťováním začaly hroutit a rozpadat, objevily se příznaky tzv. krize rodiny. Ztráta intimity, potlačování individuality a spontaneity ve prospěch byrokratických a formalizovaných mechanismů, profesionalizace činností i v rodině, ve které se realizuje stále více jen prostý, instrumentální a často neracionální konzum bez vlastního uspokojení, ukazují rodinu jako konfliktní jednotku, která často opouští své původní poslání a přestává plnit své původní cíle.

Krize rodiny bývá spojována také s destabilizací rodiny spojenou s rostoucí rozvodovostí. Plnění funkcí rodiny na bázi tzv. neúplných rodin je vesměs vnímána jako vážný sociální problém.

Sociálně patologické predispozice se vytvářejí především v desintegrovaných rodinách. Rozpad rodiny je způsoben v důsledku rozvodu, vězení některého z členů, vážné nemoci, úmrtí, dlouhodobého pracovního odloučení aj.

Typy rodin, které mohou mít negativní vliv na její členy, jsou:

- **rodina, která není ustavena právně** – složité řešení problematiky nemanželských dětí
- **rodina neúplná** – chybí jeden z rodičů, což však nemusí být podmínkou desintegrace, např. svobodná matka s dítětem
- **rodina úplná** – pokud neplní své základní funkce

Za základní kriminogenní faktory v rodině proto můžeme označit tyto:

- ❖ rozvrácená rodina
- ❖ závislost rodičů na alkoholu nebo jiných drogách
- ❖ kriminalita členů rodiny
- ❖ nepřiměřená výchova dítěte a mladistvého (přehnaná tvrdost nebo naopak přehnaná shovívavost)
- ❖ lhostejnost rodičů k chování dítěte ve škole, k prospěchu, ke způsobu trávení volného času apod.
- ❖ pobyt dítěte v dětském domově
- ❖ preferování podnikatelských aktivit a angažovanost rodičů v zaměstnání před výchovou dětí

Některé podmínky pozitivního působení rodiny:

- autorita rodičů (nezáleží např. na vzdělání, bohatství, sociálním postavení, ale především na celkové osobnosti rodiče)
 - stanovení určitých výchovných principů a cílů
 - jednoznačné a konkrétní požadavky
 - shoda výchovného působení členů rodiny (především rodičů)
 - vést jednotlivé jedince k celorodinnému životu (společné oslavy rodinných výročí aj.)
 - výchovné působení stavět na kladných vlastnostech jedinců
-
- Každé dítě, má-li se z něj stát osobnost odolná, aby se mohla střetávat s nepřízní a konflikty světa dospělých, tak potřebuje poznat existenci slušných, lidských rodinných vztahů.
 - Zdravá s správně fungující rodina je nejspolehlivější prevencí veškerého sociálně patologického jednání.

Š k o l a

Škola je neoddělitelnou součástí výchovy mladého člověka. Vytváří jeho základní materiální a citové hodnoty, které jej mají provázet celý život a přímo působí na formování osobnosti. Škola v některých případech může působit jako katalyzátor kriminogenních faktorů rodiny. Vztah dítěte (mladistvého) ke škole je do značné míry ovlivňován osobností učitele a celkovou organizací školní výuky.

Mateřské školy

Klíčový význam pro dítě, jeho rozvoj a jeho zdárný vstup do širšího společenství, včetně jeho pozdějšího vzdělávání, má včasné a citlivé vzdělávání dítěte předškolního věku. Toto je období, které je **optimální pro položení základů k osvojení zdravého životního stylu**, pozitivních postojů a dovedností a tedy i k prevenci sociálně patologických jevů.

Každé dítě je i v nahodilých podmínkách schopno se rozvíjet a spontánně se učit. Je však nesrovnatelně výhodnější, když dítěti zajistíme již od útlého věku podmínky co nejvhodnější a cíleně vytváříme prostředí s dostatkem podnětů k jeho aktivnímu rozvoji a učení.

Z pohledu systémového je optimální využít pro oblast prevence na úrovni mateřských škol **školní vzdělávací programy**. Tyto programy jsou zpracovávány v návaznosti na dokument MŠMT nazvaný **Rámcový program pro předškolní vzdělávání**¹, jenž stanovuje konkrétní vzdělávací cíle a vzdělávací obsah, který by měl být povinně zakomponován ve školních vzdělávacích programech.

Rámcový program pro předškolní výchovu umožňuje, aby každá škola, resp. pedagogický sbor, jakákoliv odborná pracovní skupina, profesní sdružení nebo jednotlivý pedagog mohli uplatňovat svou pedagogickou

¹ Rámcový program pro předškolní vzdělávání, Výzkumný ústav pedagogický, Praha: 2001, č.j. 14 132/01-22

autonomii a s jeho pomocí zpracovávat své vlastní školní či třídní vzdělávací programy, které by při zachování společného rámce, co nejlépe odpovídaly konkrétním možnostem mateřských škol i různým potřebám dětí.

Rámcový program je dokumentem směřodatným nejen pro nositele předškolního vzdělávání (pedagogy), ale také pro zřizovatele předškolních vzdělávacích institucí i pro **odborné a sociální partnery** v rámci vzdělávacího systému a preventivního působení. Zpracovaný školní program je pak zárukou dosažení cílů výchovně vzdělávacího procesu a získání základních dovedností, poznatků, zkušeností a postojů (kompetencí). Preventivní program pro mateřské školy by měl být součástí školního vzdělávacího programu.

Cíle výchovně vzdělávacího procesu v předškolním věku:

- získání základů klíčových kompetencí pro život (samostatnost a sebejistota, schopnost přizpůsobení se životu v sociální komunitě, vnímavý a otevřený vztah k okolnímu světu, schopnost přiměřeně kriticky myslet a rozhodovat se apod.)
- motivace k aktivnímu poznávání a prožitkům
- systematický rozvoj dovedností, které vedou k osvojení zdravého životního stylu

Základní školy, střední školy, střední odborná učiliště a vyšší odborné školy

Minimální preventivní programy, které jsou komplexním systémovým prvkem v realizaci preventivních aktivit, jsou základním nástrojem prevence - příloha č. 5.

Ředitel školy a školských zařízení¹

- vytváří podmínky pro realizaci prevence v oblasti sociálně patologických jevů
- pověřuje vhodného pracovníka funkcí školního metodika prevence
- zodpovídá za soustavné vzdělávání pracovníků školy nebo školského zařízení v oblasti prevence
- zajišťuje spolupráci s rodiči, popř. zákonnými zástupci v oblasti prevence
- sleduje efektivitu jednotlivých preventivních aktivit
- zajistí zakotvení preventivních opatření proti sociálně patologickým jevům v řádu školy nebo školského zařízení
- provádí příslušná opatření při výskytu sociálně patologických jevů ve škole nebo školském zařízení

Školní metodik prevence²

- koordinuje realizaci Minimálních preventivních programů ve školách a školských zařízeních
- podílí se na soustavném vzdělávání pracovníků školy v oblasti prevence
- zajišťuje autoevaluaci procesu a výsledků Minimálních preventivních programů
- spolupracuje s okresním metodikem preventivních aktivit
- podílí se na opatřeních při výskytu sociálně patologických jevů ve škole nebo školském zařízení

Hlavním cílem v oblasti prevence na školách a ve školských zařízeních je **celoškolní realizace** programu. Dobrá celoškolní strategie pomáhá optimalizovat sociální klima školy a zaměření proti sociálně patologickým

¹ Strategie prevence sociálně patologických jevů u dětí a mládeže v působnosti MŠMT na období 2001-2004

² Strategie prevence sociálně patologických jevů u dětí a mládeže v působnosti MŠMT na období 2001-2004

jevům se stává součástí školní kultury. Musí postihovat všechny hlavní účastníky života školy. Z tohoto pohledu je významná i účast výchovných poradců a třídních učitelů, ale i ostatních pedagogů a zaměstnanců škol a školských zařízení, na procesu preventivních aktivit.

Při hodnocení podmíněnosti školního působení na vznik a rozvoj sociálně patologického jednání a chování nelze, při vší složitosti jevu, opomíjet i faktory, které jsou subjektivního rázu u jednotlivých žáků (např. únava, průběh puberty, schopnosti adaptace na školní prostředí, nemoc, neurotické symptomy aj.).

Nemůžeme také opomíjet další, zdánlivě nepodstatné faktory, které jsou citového charakteru, např. sociální distance mezi učitelem a žákem. Nebývá u všech stejná, a proto plodí antipatii, zlomyslnost a konflikty.

Základní přestupky a škodlivé jevy:

- přestupky proti školnímu řádu (neučení se, nevhodné chování ve školních prostorách)
- záškoláctví, narušování vyučování poplašnými zprávami, či jinými způsoby
- namířené proti pedagogům (zesměšňování, msta, fyzické násilí)
- namířené proti spolužákům (zásadní neshody a netypické způsoby jejich řešení, rvačky, šikana apod.)
- podvody školního druhu (lhaní a jiné přestupky za účelem získání výhod)
- porušování školních zákazů (pití alkoholických nápojů, kouření, požívání drog, hraní hazardních her aj.)
- mravnostní a občanské přestupky (mají již charakter trestných činů)
- jiné – příloha č. 6

Formy spolupráce s rodiči v oblasti prevence sociálně patologických jevů

Dítě tráví ve škole podstatnou část svého života. Škola ale není jediným místem, které má na vývoj dítěte podstatný vliv. Místem, které je v této roli nezastupitelné, je rodina. Proto je velmi důležitá kvalitní spolupráce školy a rodičů a oboustranný vstřícný přístup – příloha č. 7.

Školy v prevenci sociálně patologických jevů nabízejí rodičům dostatečné množství forem spolupráce, od podávání informací na třídních schůzkách, přes školní akce pro rodiče a jejich děti, až po pořádání seminářů a přednášek v oblasti negativních jevů. Nejčastěji a nejaktivněji spolupracují rodiče s mateřskými školami.

Komunikace rodiny a školy

Vztah mezi rodinou a školou často není vyvážený a komunikace je povrchní nebo žádná. Rodiče přistupují ke škole jako k instituci, které je třeba vyhovět, kterou je třeba ignorovat nebo na kterou je třeba si stěžovat. Je prokázáno, že vzájemná spolupráce výraznou měrou přispívá ke školní úspěšnosti dětí i k prevenci sociálně patologických jevů. Nejde pouze o základní informovanost rodičů o těchto jevech a komplikacích s nimi spojených, ale i o ochraně před jejich vznikem. Výukové a výchovné problémy nelze řešit bez spolupráce na obou stranách, nelze dělat preventivní opatření – příloha č. 7.

Je známo, že rodiče mají o školu zájem především v předškolním věku dětí a v období nástupu dítěte do 1. třídy a v jejím průběhu. Pak jejich zájem klesá. Dítě je úspěšné a nemá výchovné problémy - potom není třeba kontaktu se školou a nebo není úspěšné, kouří, chová se drze, je problémové, chodí za školu, možná bere i drogy - potom raději nekomunikovat a nevystavovat se problémům.

Pokud není využita příležitost, kdy rodiče jsou motivováni ke spolupráci, není snadné později navázat vzájemnou komunikaci. Pro praktickou realizaci komunikace mezi rodinou a školou v období vstupu dětí do školy existuje několik projektů, které se osvědčily na mnoha školách.

Všechny obsahují interaktivní prvky předpokládající spoluúčast dětí, rodičů a pedagogů. Důležitý je prostor pro neformální setkávání vytváření společenských vztahů školy a veřejnosti. Velmi neformální a efektivní je možnost účasti rodičů ve výuce a jejich podílu na výchovných a vzdělávacích činnostech organizovaných školou.

Znovu je třeba připomenout: nejúčinnější a nejlevnější prevencí je zdravá výchova dětí v rodině a ve škole, dobrá výchova dětí je i programem prevence jednotlivých zdraví poškozujících a život znehodnocujících závislostí a jevů. Tato prevence je dána i souladem mezi rodinou a školou.

P a r t a

Mezi nevhodným využitím volného času a delikvencí mládeže často existuje příčinná souvislost. Přirozenou vlastností člověka je potřeba sdružovat se v kolektivu lidí, což je umocněno u mládeže, která se sdružuje v partách či jiných společenstvích.

Za určitých podmínek je takové sdružování společensky nežádoucí, zejména v případech, kdy parta vystupuje protispoločensky, agresivně, prosazuje rasovou nesnášenlivost apod. Příčina těchto negativistických postojů mladých lidí v partě je například v tom, že mladý člověk těmito postoji protestuje proti chybám a nedostatkům společnosti. Mladý člověk nemá ještě dostatek životních zkušeností a je velmi citlivý na vliv okolí. Sugestivně vnímá chyby a nedostatky mikrostruktury, ve které žije. Snadno podléhá negativním vlivům osobnosti, včetně negativním protispoločenským

vlivům. Proto se velmi snadno integruje do určitého ideologického seskupení zejména v případech, kdy takové seskupení (parta) je řízeno silnou osobností. Ideologie seskupení je přijímána za ideologii vlastní.

Svou roli při integraci mladého člověka do party sehrává i přirozená vlastnost mladého člověka vyniknout nad svým okolím, touha být zajímavým, odlišovat se od ostatních, upoutat okolí apod. V prezentaci svého postoje je mládež podporována anonymitou party, která výrazně ovlivňuje stupeň agresivity v prosazování názoru a jednání. V partě je obvykle potlačen vlastní názor, který je nahrazen autoritativním názorem vůdce party. Tento vliv je patrný zejména u extrémistických seskupení, ve kterých mladí lidé prosazují názor vůdce, aniž by se zabývali jeho obsahem a konají pod jeho vlivem.

Za určující krimonogenní faktory proto můžeme označit:

1. **silná vůdčí osobnost** party
2. **anonymita** party
3. **agresivnost** party při prosazování své ideologie
4. **sugestivní přebírání názorů**, postoje party a zejména vedoucího party za vlastní

Je nutno mít na paměti, že delikventní parta nemusí být totéž, co zločinecké prostředí. Jedná se spíše o skupinu lidí mladšího věku.

Základní znaky delikventní party:

- dočasná skupina
- není zcela homogenní (velká spletnost vzájemných vztahů)
- příslušnost k partě je zpravidla dobrovolná
- nedůvěra k veřejným institucím
- je otevřená pouze vrstevníkům
- uspokojuje společné zájmy, které jsou v rozporu s morálními normami nebo se zákonem

D a l š í s o c i á l n í p r o s t ř e d í

- ❖ pracoviště
- ❖ mimoškolní sdružení, zájmové spolky
- ❖ věznice, nápravná zařízení pro mladistvé
- ❖ ústavy sociální péče (děti, mladiství, důchodci)
- ❖ nemocnice pro dlouhodobě nemocné
- ❖ jiné

1.3 P R E V E N C E

➤ Vymezení pojmu prevence

Chceme-li preventivně působit na děti a mladé lidi, ovlivňovat jejich postoje k návykovým látkám, musíme přistupovat k prevenci jako k rodící se široké odborné oblasti, kde bude důležitým faktorem také odbornost a kvalita psychologického působení.

Zásady provádění prevence

Forem, kterými se provádí prevence je mnoho. Aby byly co nejefektivnější, je třeba definovat několik zásad.

Všechny aktivity boje proti sociálně patologickým jevům musí být provázané. Ojedinelé a náhodně prováděné akce nejen že nemají žádaný dopad, ale mnohdy mohou uškodit a sloužit dokonce jako propagace. Aby byla prevence skutečně provázaná, musí dojít ke spolupráci institucí od orgánů státní správy, přes školy a nadace a občanská sdružení až po soukromé organizace. Dobře navržený systém boje proti sociálně patologickým jevům je věc mezioborová.

Na prevenci nelze nahlížet pouze z hlediska sociologie, pedagogiky, psychologie, medicíny či práva. I tady musí jednotlivé instituce spolupracovat a navrhnout optimální řešení z hlediska svého oboru, zároveň však musí respektovat pohled ostatních resortů.

Prevence nesmí být vytržená z kontextu ostatních společensky nebezpečných jevů, které spolu mnohdy úzce souvisí. Problém alkoholismu a požívání alkoholu mladistvými velmi často navazuje na problematiku abúzu drog. Také problematika HIV/AIDS je často spojována s drogami a alkoholem, které nejen vedou přímo k oslabení imunitního systému, ale

navozují rizikové způsoby sexuálního chování. Často také souvisí s rizikovými skupinami - prostitutky, homosexuálové.

Prevenci je nutné selektivně zaměřit na určitou cílovou skupinu. Tato skupina je charakterizována věkem, ale také dalšími sociálními charakteristikami, např. náboženským zaměřením, identifikací se sociální skupinou, vzděláním, politickou orientací apod. Prevence by rozhodně měla začínat co nejdříve. Samozřejmě pak musí být přizpůsobena mentální úrovni dané věkové skupiny. U těch nejmenších není nijak specifická, souvisí se základními hygienickými návyky. S narůstajícím věkem musí být prevence specifitější, může obsahovat více informací týkajících se konkrétního problému, ale i vhodné vzorce chování v konkrétních situacích.

Velmi důležitá je také spolupráce institucí s rodinou. A to nejen na úrovni informovanosti, ale na užší bázi výchovy. Při spolupráci s rodiči je role školy nezastupitelná.

Neopominutelné je také vzdělávání učitelů a dalších pracovníků zapojených do systému protidrogové prevence. Je samozřejmé, že toto vzdělávání musí být systematické a koordinované.

Oblast pro působení prevence je velmi široká a zde je nastíněn pouze jakýsi obecný základ pro preventivní činnost v rámci celého spektra patologických jevů.

Návykové látky jsou vděčným mediálním tématem, které se pravidelně objevuje v předvečer voleb. Drogy jsou pro voliče potenciální zlo a politik se může prezentovat, jak úspěšně umí se zlem bojovat, a je tudíž silným vůdcem, kterého je třeba zvolit. Avšak samotná témata, která se objevují v různých mediálních diskuzích, spíše svědčí o povrchním pohledu na tuto oblast. Věcné diskutování o legalizaci je sice možná zásadní otázka, ale rodiče víc zajímá, jak se stát postará, aby jejich dítě na cestě ze školy nepotkalo dealera. Rodič chce vědět, jestli na škole funguje program, který

nejen dítěti předá informaci, jak se zachovat, když mu drogu nabídne kamarád, ale připraví ho natolik, že se i podle toho skutečně zachová.

V oblasti prevence vzniklo v posledních letech mnoho organizací, které často stejně tak rychle zanikaly. V rámci vytváření struktur úředních orgánů, přidělování dotací a tvorby pravidel fungování systému, který je v této oblasti platný, jako by se odborná stránka věci často dostávala na spodní příčky.

Řekne-li se dnes prevence vzniku závislosti na návykových látkách, rozevře se celá paleta metod, přístupů a aktivit, které se pod tímto názvem prezentují. Pod pojem prevence se schová vrstevnický program, přednáška učitele o drogách, stejně tak odborná péče specializovaného psychologa, divadelní představení o návykovosti či zájmový kroužek. Bohužel, jako by se při posuzování preventivních aktivit zapomnělo, že je třeba strukturovat, odlišovat různorodé programy a zařazovat je tam, kde mohou být vhodné a efektivní. Zpočátku oprávněný přístup, který musel řešit, zda vůbec v daném regionu bude, či nebude preventivní program, neumožňoval z dané nabídky volit. Nyní je již nabídka širší a přichází snad i doba, kdy bude kvalita prevence prvořadou záležitostí.

Osvěta není prevence

Primární prevence se realizuje na každé škole v této zemi. V každé třídě dochází k působení na dítě ve vztahu k návykovým látkám a jiným sociálně patologickým jevům.

Ne vždy však dochází k nutnému rozlišení osvěty, prevence, včasné intervence, která je již na přechodu k péči o experimentátora. Stále se tomu všemu říká v našich krajích jednotně **prevence**. Je s podivem, že i lidé vzdělaní přijímají bez protestu skutečnost, že přednáška pro několik set dětí

je nazývána prevencí. Jedná se přitom o pouhou osvětu, kterou v plné míře a kvalitně realizují již pedagogové na školách.

Osvěta má za úkol přinést informace a vzdělat dítě v tom, jaké drogy existují, jaké s sebou nesou problémy a jak souvisejí se vznikem závislosti. Tvzení, že pedagogové nejsou schopni tyto informace předat, která se tak často vyskytují, jsou lichá. Snad tomu tak bylo na počátku devadesátých let, ale nyní, kdy je toto téma v osnovách, je zbytečné vynakládat prostředky na informativní osvětu, která je zajištěna v rámci základního vzdělání.

Dalším paradoxem je to, že většina osvětových programu je směřována k dětem v období puberty, kdy jakékoliv informace přijímají přes vývojový filtr vzdoru. Informace by měly tedy přicházet již v době, kdy fakt, že drogy jsou nebezpečné, má pro dítě stejný emocionální význam, jako skutečnost, že hlavní město sousedního Slovenska je Bratislava. Měly by přicházet již v mladším školním věku, tedy v období, kdy děti přijímají fakta o návykových látkách a vnitřně s nimi nepolemizují, nemají potřebu se dostávat do opozice či informace jinak zpochybňovat. Zkrátka je přijímají...

Smutné je, když se osvětové aktivity halí do hávu prevence a bývají poskytovány ve věku podstatně vyšším. Lze se domnívat, že v naprosté většině případu se jedná o neproduktivní, neefektivní aktivitu, která se míjí s věkově přiměřenou populací. Pochopitelně i zde je možné poskytovat informace, ale spíše na vyžádání dětí, a jako doprovod jiných, reálně preventivních aktivit.

Prevence v pravém smyslu slova

Skutečná **prevence** by měla být dlouhodobým působením na dítě s ohledem na věk a jeho aktuální prožívání světa, směřována spíše na rizikové faktory spolupodílející se na vzniku závislostí a jiných sociálně patologických jevů.

Patří sem kvalita a zralost sebepojetí, schopnost prosadit se ve skupině vrstevníku, znalost vlastního hodnotového rámce, vlastních postojů a rámců chování a přijetí skutečnosti, že za své postoje a chování každý sám nese odpovědnost.

Spadá sem také celá škála pozitivních orientací na vlastní život a trávení volného času a hledání realizační linie ve vlastním životě, včetně nácviku alternativních forem chování v rizikových či jinak psychicky náročných situacích. To je jen zkrácený nástin toho, co by kvalitní program měl zabezpečovat.

V případě včasné intervence se dostáváme na pomezí, kdy děti a mladí lidé bývají již v kontaktu s drogou, něco si zkusily, a je logickou potřebou poskytnout jim podporu i v této obtížné situaci, která by snižovala počet těch, kteří přejdou do experimentu, a zároveň snižovala nebezpečí související s užitím drog. Patří sem tolik diskutované téma informací o vyvarování se rizik při užívání drog.

Zamyslíme-li se nad odbornou šíří těchto tří oblastí a uvědomíme-li si, jak obrovská je populace, která by měla být preventivní činností zasažena, dojdeme k jedné z nejdůležitějších otázek v oblasti prevence. Kdo prevenci realizuje a s jakou odbornou zdatností? Rozpětí odbornosti a vzdělanosti v poskytování prevence je značné.

Z toho vyplývá, že od každé kategorie lze očekávat jinou míru kvality. Vyvstává otázka, co je přiměřené a kvalitní vzdělání v této oblasti a jakým směrem se má ubírat?

Rizika studentských programů

Vzdělání, které je poskytováno preventistům z jakékoliv kategorie výše uvedené má různou úroveň. Existuje mnoho jednotlivců i organizací, které

realizují školení v preventivním působení. Mezi lektory se setkáváme s lidmi, kteří prevenci realizují, s těmi, kteří působí v oblasti terapie, ale také s lidmi, kteří se jednoho dne rozhodli, že lze vydělat slušné peníze, a tak vytvořili na základě literatury (dosti jednostranně směřované) výukový program a vzdělávají. Jednoduše řečeno, vzdělání má obrovské rozpětí co do kvality i následného využití. Bohužel se nejčastěji jedná o aktivity s trváním od jednoho do tří dnů. Je logické, že pak prevenci realizující odborník cítí, že tato krátká proškolení nemají dostatečný rozsah a nemohou plnohodnotně poskytnout potřebnou odbornost a vybavit frekventanta potřebnými dovednostmi. K naplnění kritérií plnohodnotné prevence nestačí opakované, často spíš přehledové a ochutnávkové vzdělávací aktivity. V krátkých časových úsecích jsou tak předávány zkušenosti, velmi často i psychologické techniky a hry lidem, kteří nemají odborný výcvik a potenciál k zacházení s těmito odbornými metodami.

Mnoho psychoterapeutů by zamrazilo, kdyby věděli, že psychologické metody zpětněvazebného charakteru, které významně zasahují do sebedrožívání a vyvolávají i v lidech dospělých a zralých silné emoční reakce, tady dostávají do rukou studenti různých vyšších odborných škol v rámci několikadenního proškolení. A následně tyto citlivé metody aplikují ve třídě dvaceti, pětadvaceti dětí v pubertálním věku. Po skončení programu odcházejí bez uvědomění, že pravděpodobně opouštějí neošetřená zranění, ke kterým mohlo u dětí při aplikaci dojít.

A právě studentské programy patří v našich zemích v současnosti k nejoblíbenějším. Po období peeru a návštěv kin s mediálně známými tvářemi se tento problém přesouvá na studenty. Zdá se, že vývoj prevence za posledních deset let v naší zemi má specifický směr z hlediska delegování řešení tohoto celospolečensky závažného jevu. Jako by společnost, která hodnotí nebezpečí návykových látek jako velmi závažné, předpokládala, že ho vyřeší jednou proškolené děti, jindy mladí, často nezralí studenti, a když ti ne, tak pomůže dvouhodinová návštěva v kině.

Přesto každému odborníkovi dojde, že někdy stačí i obyčejný selský rozum, že postoje, formy chování a osobnostní charakteristiky se ovlivňují jen velmi pomalu, pracně a je zapotřebí dlouhodobé, komplexní a maximálně odborné činnosti, aby k tomu vůbec došlo. Na jedné straně se proklamují v prevenci obrovské cíle, na druhé straně je mají plnit proškolení laici?

Pokora a reálné cíle

„K čemu a v jakém rozsahu opravdu u dětí při preventivním působení dochází?“ zeptá se odpovědný psycholog či pedagog s dostatečným vzděláním a zkušeností v této oblasti. Určitou odpověď lze usuzovat již z četby některých preventivních programů. Míra odbornosti je patrná především v míře pokory a stanovování si reálných cílů v programech. Naopak, již při prvním přečtení základních údajů z některých preventivních programů je patrné, že se jedná z odborného hlediska o absurditu. Jsou organizace, které ve svém projektu uvádějí v kolonce cíle změnu osobnosti a tuto změnu osobnosti slibují vykonat během dvanáctihodinového působení.

Realizují ji studenti s odborností jednoho proškolení. A za tuto aktivitu žádají od státu za hodinu práce mnohasetkorunové honoráře.

Studentské programy mohou mít svou váhu a nejsou tak špatné, jak by se dalo z výše napsaných řádků usuzovat. Jsou organizace, které bezesporu v rámci těchto programů dovedou vytěžit maximum pro děti, na které působí. Je ale třeba jasně formulovat, co můžeme od studentského programu očekávat, a nedopouštět se jejich přeceňování tak, jak k tomu dříve docházelo s peer programy či jednorázovými masovými akcemi. Je třeba jasně formulovat možnosti ve vztahu k odbornosti realizátora a množství času strávenému s třídním kolektivem či skupinou, na kterou je působeno. Nebude pak docházet k výše zmiňovaným absurditám, které v konečné podobě oblast prevence diskreditují.

Poskytovatelé prevence¹

V současné době najdeme poskytovatele prevence v jedné z následujících skupin:

Peer – Dítě 2. stupně ZŠ, realizující vrstevnický program (proškolené dítě-laik).

Student – proškolený k tomu, aby realizoval prevenci na základních a někdy i středních školách (proškolený laik, často ještě sám osobnostně nezralý).

Pedagog – realizuje prevenci v rámci svého zaměstnání učitele (neprofesionální preventista s různou úrovní vzdělanosti v této oblasti, realizující prevenci okrajově při své hlavní profesi pedagoga).

Psycholog/psychiatr – realizuje prevenci vedle svého zaměstnání spíše okrajově (vzdělanost v oboru bez specializace na prevenci, chybí často zkušenost s prací se školními kolektivy).

Profesionální preventista – člověk vykonávající prevenci jako své hlavní zaměstnání, mající nejen vzdělání v oblasti psychologie, pedagogiky, ale i dostatečně kvalitní zkušenost a výcviky potřebné pro tuto práci (vzdělaný profesionál s odbornými výcviky pro tuto oblast).

Abstinující závislý – člověk pracující v této oblasti často na základě silné osobní motivace s praktickými zkušenostmi a pohledem toho, kdo prožil závislost (osobnost využívající osobní zkušenosti se závislostí).

Neabstinující závislý – i taková alternativa se u nás vyskytla. K dětem byl opakovaně posílán aktivní závislý, snad za účelem odstrašení?!?

¹ VRBKOVÁ, H., *Omyly a paradoxy primární prevence*, Psychologie dnes 12/2002

Laik – laik profesionál, absurdita, která se v této oblasti bohužel vyskytuje (nemá vzdělání, výcvik, ani zkušenosti, pouze se mu podařilo získat v rámci grantových řízení prostředky, a tak působí).

➤ **Druhy prevence**

Primární prevence

Prevence je obecně takový přístup, který se snaží nerepresivním způsobem snížit dopady negativního jevu, proti kterému je zaměřena. Pokud takovému jevu přímo předchází a je zaměřena na ohroženou skupinu, jedná se o prevenci **primární**.

Sekundární prevence

Prevence **sekundární** je zaměřena na skupiny, které jsou již návykem ohroženy (mládež, nezaměstnaní, vězni) a okolí přímo ohrožených skupin. Jejím cílem je zajistit včasnou poradenskou pomoc a léčení.

Oba tyto druhy prevencí jsou realizovány nejčastěji pomocí předávání informací, ale také některými dalšími způsoby, jako je předáváním vzorců chování, tréninky apod.

Terciální prevence

Prevence **terciální** směřuje přímo k postiženému jednotlivci s cílem snížit zdravotní a sociální důsledky, zabránit recidivě a sociální degradaci. V případě drogově závislých je terciální prevencí například výměna injekčních stříkaček, ale i poskytnutí azylu, resocializační programy apod.

Současný stav v prevenci sociálně patologických jevů v MSK v roce 2002 formou SWOT analýzy - příloha č. 8.

2. POZITIVNÍ PŮSOBNÍ S NÁVRHEM VÝCHOVNÝCH OPATŘENÍ

2.1 V Ý C H O V A V R O D I N Ě

Rodinná výchova by se dala metaforicky přirovnat ke startu běhu a běh sám pak k životu člověka. Jsou to právě rodiče každého člověka, kteří svým výchovným působením do značné míry ovlivní jeho životní úspěšnost. Člověk je tvor společenský. Bez společnosti jiných lidí by zůstal biologickým druhem homo sapiens sapiens - z toho vyplývá, že homo sapiens sapiens se stává člověkem teprve začleněním do lidské společnosti. V tomto procesu začleňování má zásadní význam rodina, resp. rodiče, jejichž úkolem v této souvislosti je připravit své dítě na zdárné fungování mezi ostatními lidmi, tj. uvést jej do společnosti (socializace).

Psychický vývoj člověka probíhá jako interakce (vzájemné působení) vrozených předpokladů, okolních vlivů a vlastní aktivity jedince. Náзор, že dítě se rodí jako nepopsaná deska (tabula rasa) - tedy že výchovným působením z něj lze udělat cokoli, byl sice překonán, nicméně platí, že sociální zkušenost má na osobnostní vývoj člověka značný, někdy i „osudový“ vliv. Traduje se, že první tři roky života rozhodují a jakkoli to nelze brát absolutně vážně, praxe ukazuje, že zkušenost z raných vývojových období mívá pro život člověka zásadní význam. Je to právě styl rodinné výchovy, který určuje základní osobnostní rysy dítěte.

Zpočátku je pro dítě nejdůležitější osobou jeho matka, která zodpovídá za adekvátní uspokojování potřeb svého dítěte; později nabývá na důležitosti i osoba otce, případně sourozenců a jiných příslušníků širší rodiny. Vývoj

dítěte je ovlivňován i dalšími činiteli, jako např. zda je rodina úplná či neúplná, jaká je její soudržnost, socioekonomický standard aj.

Výsledkem rané zkušenosti člověka je jeho tzv. bazální („základní“, též modální) osobnost, jejímiž základními charakteristikami jsou jistota / úzkostnost a důvěřivost / nedůvěřivost. Z těchtoází se pak odvíjejí další psychické vlastnosti (tvořivost, závislost, agresivita, optimismus aj.). Uvažte třeba, do jaké míry vřelých citových vztahů s jinými lidmi bude asi schopen člověk nedůvěřivý ve srovnání s přiměřeně důvěřivým? Nebo jak bude rozvíjet své možnosti úzkostlivý jedinec a jak někdo zdravě sebejistý?

Nekonečný rozeznává čtyři základní typy rodinné výchovy podle míry kontroly dítěte a míry projevované lásky směrem k němu. Míra kontroly určuje, zda je dítě přísně "řízeno shora" či zda je mu ponechán prostor pro vlastní vyjádření; míra projevované lásky pak určuje, zda je dítě pozitivně přijímáno nebo zda je odmítáno. Následující tabulka ukazuje způsoby výchovy a její důsledky v osobnosti dítěte - příloha č. 9.

Stručný přehled nežádoucích výchovných postupů:

- přílišné omezování a vysoké nároky na dítě > úzkostná osobnost s potlačovanou agresivitou
- výchova orientovaná na chybu, kde i přirozené nedostatky jsou dramatizovány > pasivita, špatné sebeprosazení; dítě si fixuje postoj, že nic nedělat = nic nekazit
- celkové výchovné zanedbávání > sociální oligofrenie, tj. slabomyslnost; dítě i při normální inteligenci jeví znaky slabomyslnosti
- tzv. dvojná vazba neboli rozporuplná komunikace s dítětem (např. zdvořilé oslovení pronesené zlobným tónem) > úzkostnost, nejistota, nedůvěra k okolí i k sobě

- citová deprivace (strádání) dítěte, málo lásky až zavrhování > syndrom hospitalismu; agresivní, často delikventní, nepřátelsky laděný jedinec, který neobstojí v mezilidských vztazích

Co přispívá a co nepřispívá vzniku kladného sebehodnocení

Komplex či pocit vlastní méněcennosti je poměrně častým problémem, který lidem znesnadňuje bytí se sebou samými a následně komplikuje i soužití s druhými lidmi. Pokud někdo (vědomě nebo nevědomě) pochybuje o vlastní hodnotě a nedůvěřuje si, těžko může správně ocenit druhé a věřit jim. Platí, že přesně a pouze v té míře, v jaké přijímáme a máme rádi sami sebe, můžeme přijímat a milovat druhého (v této souvislosti je třeba odlišovat skutečnou lásku od parazitování na druhém, které se láskou často a nesprávně nazývá). V následujícím výčtu jsou uvedeny nejčastější výchovné chyby, které mají za následek nízké sebehodnocení a pocit méněcennosti takto „vychovávaného“ človíčka.

Podmíněná láska

Malé dítě je na rodičích do značné míry závislé a potřebuje jimi být milováno. Pokud rodiče vážou svoji náklonnost na splnění nějakých podmínek, dítě se naučí, že lásku si je možné (a nutné) vykupovat. Např. „Dokud to nesníš, ani za mnou nechod“, „Zlobíš, nemám tě rád/a“. Dítě si na základě takových sdělení nevědomě vytvoří pravidlo, že může být přijímáno a milováno jen tehdy, když něco bude či nebude dělat. Toto pravidlo pak aplikuje nejen v přístupu k sobě, ale i k druhým lidem a svoji i jejich hodnotu váže na splnění určitých podmínek (co umí a neumí, co a jak dělá nebo nedělá, jaký je nebo není apod.). Láska ve své čisté podobě je přitom

zadarmo; je to dárek patřící dotyčnému objektu lásky bez jakýchkoliv podmínek.

Necitlivé srovnávání s ostatními

Tohle je častý výchovný prostředek – „Podívej se na Mařenku, jak krásně píše, a ne jako ty, troubo“, „Jo, to sousedův Vašek je šikovný kluk - z toho něco bude, narozdíl od tebe“, „Tady Vlastík chodí s babičkou pěkně za ručičku, to není takový poděs, jako ty“ atp. Dítě si takhle osvojí, že lidé se v zásadě dělí na schopné a neschopné, chytré a hloupé či hodné a zlé a samo je často zařazováno k těm druhým. Naučí se prohrávat ve srovnávání s ostatními a pocit méněcennosti je na světě. Zvyk přehnaně se ohlížet po druhých a hledat, v čem jsou „lepší“, si pak dítě nese až do dospělosti a stále prohrává, protože každý člověk je vždy v něčem lepší nebo má něčeho víc než druhý a podobně. Ve skutečnosti je to normální, přirozené, ale takhle vychovanému dítěti tento fakt uniká, stále se porovnává a stále prohrává.

Odsuzování celé osobnosti

Člověk není totéž, co jeho chování, ale mezi tyto dva fenomény se občas chybně klade rovnítko. Udělá-li dítě něco špatného, je celkově považováno za špatné („To se dělá, krást hrušky z cizí zahrady? Jsi darebák.“, „Ty nemehlo, to neumíš sečíst tak jednoduchý příklad?“). Dítě si zafixuje, že udělat chybu znamená být neschopný nebo špatný, a protože (jako všichni lidé) dělá stále nějaké chyby, vypěstuje si pocit neschopnosti či méněcennosti. (Adekvátní reakce ve výše zmíněném příkladě by byla třeba „Krást je špatné, protože ..., příště už to nedělej“, „Nestrpím, abys kradl/a“ apod.)

Více kritiky, než pochval

Naše společnost obecně je zaměřená na chybu a skupina rodičů není v tomto ohledu žádnou výjimkou. Na svých dětech si kdykoliv najdou něco, co jim lze vytknout, ale s pochvalami je to už výrazně slabší. Udělat něco správně se obvykle pokládá za samozřejmost, která není hodná komentáře a chyby se naopak zveličují. Dítě je navíc v pozici, kdy se všechno teprve učí, takže se zcela přirozeně dopouští mnoha chyb. Je-li za ně necitlivě kritizováno („Debile“, „Blbče“, „Z tebe nikdy nic nebude“ apod.), těžko si vytvoří potřebnou sebedůvěru a pocit vlastní hodnoty. Dítě tato rodičovská měřítká internalizuje (vezme za své, zvnitřní) a naučí se nevšímat si vlastních úspěchů na jedné straně a neodpouštět si pochybení na straně druhé.

Potlačování oprávněné hrdosti

Z obavy, aby si dítě neosvojilo aroganci a domýšlivost, potlačují rodiče jeho oprávněnou hrdost na vlastní dobrý výkon („Jen si nemysli, že už všechno znáš“, „No, tak jednou se ti něco povedlo, ale to nic neznamená“, „Ty z toho naděláš, ale zatím jsi ještě nic nedokázal/a“). Člověk se naučí nedávat hrdost najevo, případně ji ani necítit, tvářit se skromně a eventuální oprávněnou pochvalu od druhého zahrát do ztracena. Tím se ovšem zbavuje zasloužené možnosti prožít si pocit vlastní úspěšnosti a dobrého výkonu a okrádá se o opodstatněné zvýšení si sebedůvěry.

Podceňování schopností

Normální dítě mívá potřebu předvést svému okolí, co umí; rodiče ho v tom ovšem často brzdí („Na to jsi ještě moc malý/malá“, „Radši to nech,

ještě ti to spadne“, „Tomu nerozumíš“ atp.). Dítě se tak vlastně dozvídá, že je nešikovné, hloupé, nebo jinak neschopné a tento negativní sebeobraz si s sebou nese do dospělosti. Takhle vychovaný člověk se pak obává pouštět se do nových a neznámých činností, podceňuje své schopnosti a jeho možnosti zůstanou nerozvinuty; kromě toho podceňováním trpí sebedůvěra.

Kvalita rodinného zázemí významně určuje úroveň socializačního procesu, který se odvíjí od prvních dnů narození dítěte.

Přes veškeré poznatky o proměně současné rodiny, obsahových změnách funkce rodiny, rodinné stability, výchovných stylů, početnosti členů rodiny a její struktury – výchova dítěte v běžně fungující rodině stále představuje optimální způsob výchovy dítěte, který je obtížně nahraditelný.

Naopak se ukazuje, že hodnota socio-kulturního rodinného zázemí, rodinné výchovy, podněcující výchovná péče umožňující rozvoj individuálních možností vychovávaného a tedy získání bohatého rozvoje lidského potenciálu obzvláště ve složce osobnostních vlastností – uvědomění si své identity, stoupá na významu.

Hodnota rodinného zázemí vystupuje jako jeden ze základních diferenciačních faktorů připravenosti dítěte k sociální otevřenosti podnětům ze širšího sociálního prostředí, ovlivňuje schopnost vychovávaného participovat v aktivitách a v neposlední řadě určuje na co všechno je dítě připraveno a co je schopno zúročit pro seberealizaci ať v oblasti zájmové, vzdělávací, profesní přípravy, osobnostního růstu vymezování životních perspektiv.

V rodinné výchově, kde je ve středu pozornosti blaho dítěte a jeho rozvoj, rodina spolupracuje s dalšími institucemi jako je škola, instituce poradenské – pedagogicko-psychologické poradny, instituce zájmové,

zdravotnické a také instituce sociální péče, a to se záměrem korigovat problémy, které jsou spojeny s výchovou dítěte. Zájem rodičů a jejich schopnost včas reagovat na problém dítěte, tzn. vyhledat potřebnou odbornou pomoc a spolupracovat s odborníky je též významným faktorem, který diferencuje životní dráhy vychovávaných a dosahování rozvoje osobnostních potencialit.

Ne všechny děti jsou však vychovávány v příznivých sociálních podmínkách. Sociálně nepříznivé až sociálně znevýhodněné prostředí rodinného zázemí ovlivňuje výchovný způsob vedený v této rodině. Na základě empirických výzkumů vyplývá, že tyto děti jsou díky nepříznivé kvalitě výchovného prostředí a jejího působení na vývoj dítěte znevýhodněny na „startovní čáře do společnosti“ takovou měrou, že těmito důsledky je významně ovlivněna kvalita jejich dalších možností seberealizace ve společnosti.

Ohrožující rizikové faktory rodinného zázemí pro výchovu dítěte je obtížné včas zachytit, neboť probíhají v hluboké intimitě rodinných vztahů, prosazují se velmi zprostředkovaně v chování dítěte. Často jsou zjišťovány až v souvislosti s projevem závažných problémů v chování dítěte ve škole, na veřejnosti nebo v podobě partnerských vztahových problémů rodičů.

Faktory, ze kterých lze usuzovat na poruchy socializačního procesu, na nepříznivé podmínky rodinného prostředí u mladistvých se závažnými problémy chování, které vyústily v kriminální kariéru jsou následující:

- rozvod rodičů; absence jedné z rodičovských rolí, výchovnou roli zatížen jen jeden z rodičů, zhoršení ekonomické situace rodiny, zmenšení možnosti trávit volný čas dle určité vlastní volby

- časté změny výchovného prostředí, výchovného stylu i osoby jednoho z rodičů, do jehož péče byl mladistvý určen nebo v důsledku uložení ústavní nebo ochranné výchovy
- nedostatek vzájemně (emotivně) sdíleného díky chudosti podnětů, přílišné zaujatosti rodičů jinými problémy nebo orientací na jiné oblasti života než je výchova dětí a rodinný život
- nedostatek vzájemnosti, interakce emotivně sycené
- nízká vzdělanostní úroveň rodičů, hodnotově a sociálně chudé výchovné klima, uzavřenost vůči širším sociálně-kulturním vztahům, symbolům, hodnotám
- nezaměstnanost jednoho z rodičů nebo obou rodičů v důsledku neuplatnění se na trhu práce
- nekompetentnost ve výchovné rodičovské roli
- pobyt ve vězení jednoho z rodičů
- alkoholismus jednoho z rodičů

Na rodičích prioritně leží povinnosti spojené s výchovou dětí v rodině a odpovědnost za jejich řádnou výchovu. Stát zabezpečuje sociálně právní ochranu v těch případech, kdy mladý člověk – dítě, není schopno vlastními silami čelit negativně působícímu prostředí a některým společenským vlivům v jeho bezprostřední blízkosti.

Stát však nenahrazuje povinnosti a odpovědnosti rodičů, nezasahuje do jejich postavení jako nositelů rodičovské zodpovědnosti, není-li ohrožen zájem dítěte.

Shrnuto a podtrženo:

Negativně na dítě působí hlavně nezájem a odmítání ze strany rodičů, časté používání tvrdých trestů a málo podnětné prostředí; naopak žádoucí je

trpělivý, láskyplný přístup, respektování osobnosti dítěte a jeho spontaneity a ponechání přiměřené samostatnosti. Když dítěti říkáme, co se má a co se nemá, je dobré mu spolu s tím podat vysvětlení, proč. V neposlední řadě je třeba zmínit i skutečnost, že chování rodičů je pro dítě vzorem, který přirozeně napodobuje.

Umění vychovávat není samozřejmé ani jednoduché. Určitě je to složitější než třeba umět řídit auto - přitom aby člověk získal oprávnění řídit auto, musí absolvovat přípravu a složit zkoušky; nic z toho však není nutné, aby mohl vychovávat dítě. Na druhou stranu je fakt, že současný záporný přírůstek obyvatelstva by byl zřejmě ještě dramatičtější, kdyby existovala instituce „řidičáku na dítě“ - tím se však dostávám k problému kvantita versus kvalita, kterým se zde nechci zabývat. Takže jen - snažme se našim dětem, těm budoucím dospělým a rodičům, usnadnit start jejich životního běhu, jak to jen budeme umět.

2.2 ZMĚNY SOCIÁLNĚ PATOLOGICKÉHO PROSTŘEDÍ

Sociální patologie je problémem především měst. Starší studie zaměřovaly a přeceňovaly patologii městské společnosti. I nyní je ale všeobecně přijímáno, že zejména velká města mají větší četnost deviací a patologie než venkovské oblasti, pokud srovnáváme rozvodovost, užívání drog, zločinnost, nezaměstnanost či mentální onemocnění. Podle provedených průzkumů je pravděpodobnost, že se obyvatel velkoměsta stane za život obětí násilného činu 1:60, u obyvatel venkova či maloměsta je tato pravděpodobnost 1:2000. Předpokládá se rovněž, že nezaměstnané a deviantní osobnosti gravitují do měst, kde využívají anonymity, různých nabízejících se příležitostí, a nebo jsou z venkovských a maloměstských oblastí prostě vytlačovány. Hlubší studium sociální patologie ve městech a obcích ukázalo, že je třeba rozlišovat mezi patologickými jevy, které:

- ❖ vznikají v období adaptace na městské prostředí (anomie)
- ❖ jsou pro město charakteristické.

Jak se předpokládá, centrální městské oblasti vykazují největší četnost sociální patologie. Výzkumy ukazují, že zde jsou největší četnosti nejtěžší kriminality, vražd, sebevražd, užívání drog, alkoholismu, loupeží, znásilnění, napadení, delikvence mladistvých a relativně vysoká úmrtnost dětí (což bývá známkou nedostatečné rodičovské péče). Studie prostituce ukázaly její největší četnost v centrálních městských oblastech. Pro prostituci je typické, že se lokalizuje v městských částech s vysokou četností kriminality a sociálních problémů – množstvím imigrantů, nezaměstnaných, kde je značná disproporce pohlaví atd. Podle policejních statistik dokonce domácí hádky, ke kterým je přivolávána policie, vypuknou nejčastěji v centrálních, hustě osídlených oblastech.

Příčiny fyzické a společenské

Co tedy zde ovlivňuje kriminalitu? Je možné, že kombinace fyzických, sociálních a ekonomických faktorů vytváří takové prostředí, které umožňuje vznik patologií. Vliv města na četnost patologií je viděn ve dvou stránkách působení – fyzikální a společenské – příloha č. 10.

Působení **fyzikálních podmínek** zahrnuje znečištění, nadměrnou stimulaci (hluk), nekvalitní prostředí, zejména jeho vizuální stránku (např. monotónnost sídlišť, špatné podmínky bydlení atd.). Městský hluk je velmi intenzivní a dlouhodobý. Tento hluk ruší spánek přerušováním snových sekvencí, zvyšuje tělesné a psychické napětí, ovlivňuje krevní tlak, práci srdce a nervový systém. O vlivu špatného bydlení na sociální patologii bylo pojednáno již mnohokrát. Monotónnost a vizuální degradace mají zřejmě také svůj podíl. Jejich dopad je o to větší, že např. mnohé děti prožívají v tomto prostředí veškerý svůj čas. Pokusy s krysami prokázaly, že mají-li procházet k potravě nedostatečně proměnlivým prostředím, volí pokaždé jinou cestu, nebo propadají apatii. Lidé, vzhledem ke každodennímu spěchu, tuto možnost často nemají.

Negativní podmínky města, které můžeme označit jako **společenské**, jsou především přelidnění (vysoká hustota obyvatelstva), špatné socioekonomické podmínky a sociální izolace. Centra měst jsou oblastmi s vyšším výskytem duševních chorob, vyšší sociální dezorganizací, množstvím osob žijících osaměle bez rodinných vazeb, s rozpadlými domácnostmi, s množstvím jedinců s alkoholismem a jinými problémy. Zvýšené množství sociálně patologických jevů se objevuje tam, kde mezilidské vstupy jsou omezovány na situace, které zahrnují specializované a omezené aspekty osobnosti, tzv. parciálnost sociálních rolí. Tato fragmentalizace a omezená integrace různorodých rolí může vést k odcizení, stavu bez společenských norem, který je projevem slabě integrované sociální struktury. Nedostatek smysluplného kontaktu rezultuje v patologii z izolace.

ZÁVĚR

Je velmi mnoho otázek, které nás musí znepokojovat. Zdá se, že ustupuje tzv. Klasická rodina (hodný tatínek, hodná maminka, hodné děti). Rodina jako taková prodělala v průběhu vývoje značné změny a období, které prožíváme prochází nejen ekonomickou transformací, ale transformací celého našeho života. Všichni hledáme své místo ve společnosti. Žijeme rychle, pracujeme více, na první místo se dostává ekonomická aktivita, ale uniká nám smysl života.

Prevence sociálně patologických jevů není pro většinu občanů společnosti příliš oblíbené téma. Většina lidí netuší, jakým nebezpečím negativní jevy jsou a jak závažné téma prevence je, dokud se tento problém nedotkne i jeho rodiny.

Hlavním cílem prevence sociálně patologických jevů je děti a mládež ochránit před nežádoucími jevy, které je ve společnosti obklopují. Důležitou úlohu v tomto směru musí sehrát nejen rodina a škola, ale i stát. Je potřeba si uvědomovat skutečnosti, jak důležitou úlohu v oblasti prevence sociálně patologických jevů zastávají samotní jednotlivci, školy a školská zařízení i další organizace pracující s dětmi a mládeží. Proto je jeho cílem maximálně podporovat takové činnosti, které povedou ke snižování nežádoucích sociálně patologických jevů na školách a ve školských zařízeních.

Vzhledem k tomu, že zpracovávané téma je velmi široké, ve své diplomové práci bych na něj chtěl navázat a pokračovat v návrzích řešení sociálně patologických jevů v okrese Frýdek-Místek.

RESUMÉ

V úvodu bakalářské práce nastiňuji samotný problém strategie prevence sociálně patologických, jehož základním principem je výchova dětí a mládeže ke zdravému životnímu stylu a k osvojení pozitivního sociálního chování a rozvoji osobnosti.

V první kapitole podávám základní informace sociálně patologických jevů: šikaně a násilí, alkoholu a kouření, drogách, anabolikách a další látkách, zneužívání dětí a diváckém násilí. Dále je zde vymezen pojem patologické prostředí a charakteristika jednotlivých druhů: rodina – její typy a působení rodiny, škola – její druhy a parta s jejími typickými vlastnostmi. Následuje vymezení pojmu prevence a jeho charakteristika a jsou zde rozčleněny způsoby provádění prevence.

Ve druhé kapitole je popsána rodina jako taková a výchova v rodině s uvedením nežádoucích výchovných postupů a podmínek, které ovlivňují výchovu v rodině. S tímto je úzce spjata změna sociálně patologického prostředí s fyzickými a společenskými příčinami.

V závěru shrnuji, že každý člověk hledá své místo ve společnosti a spousta lidí si ani neuvědomuje vážnost situace sociálně patologických jevů, pokud přímo nezasáhnou do jeho vlastního života a života jeho rodiny. Cílem prevence sociálně patologických jevů je děti a mládež ochránit před nežádoucími jevy, které je ve společnosti obklopují, na čemž se musí podílet nejen rodina a škola, ale i stát.

ANOTACE

Vávra, Martin. **Možnosti prevence sociálně patologických jevů s návrhem výchovných opatření.** (Bakalářská práce.) Brno: Institut mezioborových studií, 2005. 45 s.

Ve své bakalářské práci charakterizuji sociálně patologické jevy, sociálně patologické prostředí, prevenci, výchovu v rodině a změny sociálně patologického prostředí ve vztahu k možnostem prevence sociálně patologických jevů.

Klíčová slova: sociálně patologické jevy, sociálně patologické prostředí, rodina, škola, prevence, výchova.

ANNOTATION

Vávra Martin. **Possibilities of Prevention of Social Pathological Phenomena and Suggesting Educational Precautions.** (Bachelor disertation.) Brno: Instutuion of Interdisciplinary Studies, 2005. 45 pages.

In my Bachelor disertation I characterize social pathological phenomena, social pathological background, prevention, family upbringing and changes of the social pathological background with respect to possibilities to prevent the social pathological phenomena.

Key words: social pathological phenomena, social pathological background, family, school, prevention, upbringing.

LITERATURA A PRAMENY

1. LABÁTH, V. *Riziková mládež*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2001. ISBN 80-85850-66-4
2. MATĚJČEK, Z., *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*. Praha: SPN, 1984.
3. MATĚJČEK, Z., DYTRYCH, Z. *Nevlastní rodiče a nevlastní děti*. Praha: Grada Publishing, 1999.
4. MAZÁNKOVÁ, L., NEVORÁNEK, J., ŘEHOŘ, A. *Sociologie rodiny II. (Vybrané kapitoly)*. Brno: Institut mezioborových studií, 2004.
5. MOŽNÝ, I. *Sociologie rodiny: její vývoj, teorie a základní problémy*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999. ISBN 80-85850-75-3.
6. ONDERJKOVIČ, P. *Negativní stránky individualizace mládeže*. Bratislava: Pedagogická fakulta Univerzity Komenského, 2000. ISBN 80-88868-60-2
7. PRCHAL, J., *Vychováváme děti*. Praha: Práce, 1970.
8. SMÉKAL, VL., MACEK, P. *Utváření a vývoj osobnosti, (Psychologické, sociální a pedagogické důsledky)*. Brno: Barrister&Principál-studio, 2002. ISBN 80-85947-83-8
9. SMRČKA, F., *ABC rodinné výchovy*. Praha: SPN, 1983.
10. SOBOTKOVÁ, I., *Psychologie rodiny*. Praha: Portál, 2001.
11. STEJSKAL, F., KNÝ, M., VOTRUBA, J. *Sociálně patologické jevy dětí a mládeže v České republice*. Praha: Policejní akademie ČR, 1999. ISBN 80-7251-008-8
12. VANĚK, A., *Příznaky krize manželské rodiny*. Praha: SPN, 1971
13. VÍTKOVÁ, M. a kol. *Integrativní speciální pedagogika*. Brno: Paido, 1998. ISBN 80-85931-51-6
14. ZOUBKOVÁ, I., NIKL, J., ČERNÍKOVÁ, V. *Kriminalita mládeže*. Praha: Policejní akademie ČR, 2001. ISBN 80-7251-070-3

DALŠÍ PRAMENY

15. Metodický pokyn MŠMT ČR Č.j.: 14514/2000-51
16. Závěrečná zpráva o plnění MPP na školách ve školním roce 2001/2002 v Moravskoslezském kraji
17. Strategii prevence sociálně patologických jevů u dětí a mládeže v působnosti resortu MŠMT na období 2001-2004“.
18. Metodický pokyn MŠMT ČR Č.j.: 28275/200-22 k prevenci a řešení šikanování
19. Metodický pokyn MŠMT ČR Č.j.: 10194/2002-14 k jednotnému postupu při uvolňování a omlouvání žáků z vyučování, prevenci a postihu záškoláctví
20. Metodický pokyn MŠMT ČR Č.j.: 13409/98-24 k poskytování poradenských služeb na školách a ve školských zařízeních
21. VRBKOVÁ, H., *Omyly a paradoxy primární prevence*, Psychologie dnes 12/2002

PŘÍLOHY

1. Počet škol a školských zařízení v Moravskoslezském kraji
2. Počet žáků uvádějící šikanu na základních školách v ČR v r. 2001/2002
3. Zneužití alkoholu v Moravskoslezském kraji
Zneužití návykových látek v Moravskoslezském kraji
4. Přehled akcí pro rodiče a s rodiči 2003/2004
Přehled akcí pro rodiče a s rodiči 2002/2003
5. Celkový počet škol
6. Společensky nežádoucí jevy u dětí a mládeže v MSK za školní rok 2003/2004
Společensky nežádoucí jevy u dětí a mládeže v MSK za školní rok 2002/2003 a 2003/2004
7. Formy spolupráce s rodiči
Volnočasové aktivity při školách a školních zařízení
8. Současný stav v prevenci sociálně patologických jevů v MSK v roce 2002 formou SWOT analýzy
9. Čtyři základní typy rodinné výchovy
10. Charakteristika sociálně patologických jevů v Moravskoslezském kraji

Počet škol a školských zařízení v Moravskoslezském kraji (zdroj OŠMS)

Školy			Školská zařízení:	
Typ školy	Počet	Počet žáků/studentů	Typ zařízení	Počet
Mateřské školy	265	33.972	Dětské domovy	17
Základní školy	424	125.981	Diagnostický a výchovný ústav	6
Speciální a zvláštní školy	57	4.944		
Střední školy	155	70.737		
Celkem	901	235.634		23

Počet žáků uvádějící šikanu na základních školách v ČR v r. 2001/2002 (zdroj OŠMS)

Šikana v Moravskoslezském kraji (zdroj OŠMS)

	ZŠ (+ZvŠ a SpecŠ)			SŠ (SOU, OU, Gymnázia, SŠ)		
	Počet žáků ve škole celkem	Počet žáků nebo řešených případů	Počet škol	Počet studentů ve škole celkem	Počet studentů nebo řešených případů	Počet škol
Bruntál	11.045	39	16	5.751	9	4
Frýdek-Místek	23.931	111	28	8.810	26	8
Karviná	28.931	159	34	15.635	38	11
Nový Jičín	17.353	90	25	7.455	7	4
Opava	18.621	57	26	7.890	8	2
Ostrava	31.044	85	47	18.102	62	11
Celkem	130.925	541	176	70.737	150	40

Šikana na školách se u obou typů škol oproti minulému sledovanému období zvýšila. Případy šikany na území školy nebo na školní akci bylo nuceno řešit 36% základních škol a 26% středních škol.

Zneužití alkoholu v Moravskoslezském kraji (zdroj OŠMS)

	ZŠ (+ZvŠ a SpecŠ)			SŠ (SOU, OU, Gymnázia, SŠ)		
	Počet žáků ve škole celkem	Počet žáků nebo řešených případů	Počet škol	Počet studentů ve škole celkem	Počet studentů nebo řešených případů	Počet škol
Bruntál	11.045	12	6	5.751	10	6
Frýdek-Místek	23.931	80	12	8.810	103	8
Karviná	28.931	53	17	15.635	22	8
Nový Jičín	17.353	10	7	7.455	9	6
Opava	18.621	24	5	7.890	27	8
Ostrava	31.044	39	21	18.102	13	5
Celkem	130.925	218	68	70.737	183	41

Zneužívání alkoholických nápojů na základních školách, ve srovnání s minulým sledovaným obdobím je ve fázi stagnace – nedošlo k nárůstu, což je pozitivní ukazatel. U středoškolské mládeže došlo k mírnému zvýšení u počtu řešených případů. Případy zneužití alkoholických nápojů na území školy nebo na školní akci bylo nuceno řešit **14%** základních škol a **26,5%** středních škol.

Zneužití návykových látek v Moravskoslezském kraji (zdroj OŠMS)

	ZŠ (+ZvŠ a SpecŠ)			SŠ (SOU, OU, Gymnázia, SŠ)		
	Počet žáků ve škole celkem	Počet žáků nebo řešených případů	Počet škol	Počet studentů ve škole celkem	Počet studentů nebo řešených případů	Počet škol
Bruntál	11.045	4	2	5.751	8	4
Frýdek-Místek	23.931	11	10	8.810	27	4
Karviná	28.931	41	10	15.635	31	8
Nový Jičín	17.353	6	3	7.455	7	7
Opava	18.621	11	3	7.890	8	3
Ostrava	31.044	39	13	18.102	137	62
Celkem	130.925	112	41	70.737	218	88

Výskyt zneužívání návykových látek se u obou typů škol snížilo, ale vzhledem ke zrušení či sloučení některých škol toto kvalifikujeme jako stagnaci. Případy zneužití návykových látek na území školy nebo na školní akci bylo nuceno řešit 8% základních škol a 56% středních škol. Z hlediska četnosti výskytu případů je, zejména na středních školách jde o varující stav.

Přehled akcí pro rodiče a s rodiči v Moravskoslezském kraji v roce 2003/2004 (zdroj OŠMS)

	Akce pro rodiče počet akcí	Akce s rodiči počet akcí	sdružení rodičů při škole
ZŠ	1.838	1.720	179
SŠ	480	174	82

Přehled akcí pro rodiče a s rodiči v Moravskoslezském kraji v roce 2002/2003 (zdroj OŠMS)

	Akce pro rodiče počet akcí	Akce s rodiči počet akcí	sdružení rodičů při škole
ZŠ	1.630	1.378	nesledováno
SŠ	364	173	nesledováno

Celkový počet škol v Moravskoslezském kraji - 1 škola = 1 závěrečná zpráva o plnění Minimálního preventivního programu (zdroj OŠMS)

	Celkem škol 2003/2004	Celkem škol 2002/2003
Ostrava	118	120
Opava	111	112
Karviná	105	108
Bruntál	71	73
Frydek-Mistek	132	134
Nový Jičín	99	102
Celkem	636	649

Příloha č. 6

Společensky nežádoucí jevy u dětí a mládeže v Moravskoslezském kraji za školní rok 2003/2004
(zdroj OŠMS)

	Snižená známka z chování	Neomluvené hodiny (počet žáků)	Počet neomluvených hodin celkem	Zneužití alkoholu	Zneužití návykových látek	Šikana
Žáci ZŠ	2.595	3.470	82.699	218	137	541
Počet ZŠ	281	282		68	41	176
Žáci SŠ	2763	7.831	154.515	183	210	150
Počet SŠ	124	137		41	88	40

Společensky nežádoucí jevy u dětí a mládeže v Moravskoslezském kraji za školní rok 2002/03 a 2003/04 (zdroj OŠMS)

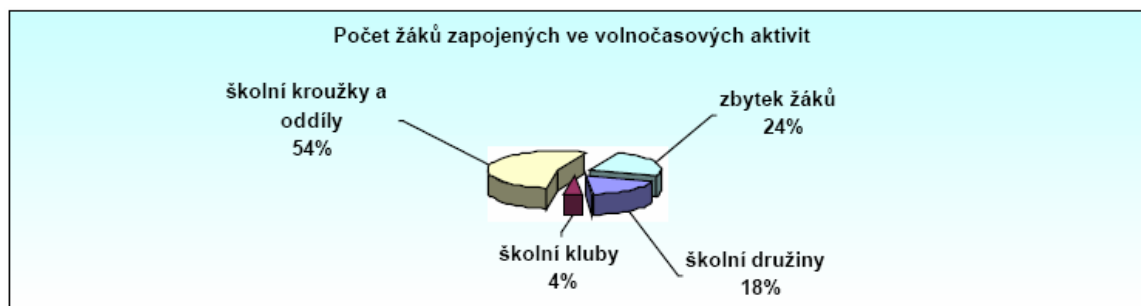
	Snižená známka z chování		Neomluvené hodiny		Zneužití alkoholu		Zneužití návykových látek		Šikana	
	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%
	02/03	03/04	02/03	03/04	02/03	03/04	02/03	03/04	02/03	03/04
základní školství	57	58	52,4	58	15,6	14	9,5	8	30	36
střední školství	75,5	80	78,7	88	25,2	26,5	21,3	56	16,8	26

Formy spolupráce s rodiči v Moravskoslezském kraji (zdroj OŠMS)

Škola	Nejčastější akce pro rodiče	Nejčastější akce s rodiči
Předškolní zařízení	besídka ke Dni matek	maškarní ples
	besídky - Mikulášská, Vánoční	pohádkový les
	Besedy a přednášky	rej čarodějnic
	výstava výtvarných prací dětí	turistické výlety, zájezdy
	informace pro rodiče formou letáků, nástěnek	exkurze pro rodiče a dětmi
Základní školství	účast rodičů v Radě školy, v Radě rodičů	den otevřených dveří
	účast na třídních schůzkách, individuální konzultace	pasování prvňáčků
	Besedy a přednášky na téma drogy a šikana	turistické výlety, zájezdy
	informace pro rodiče formou letáků, nástěnek	sběr lesních plodů
	besídky - Mikulášská, Vánoční	víkend pro rodiče s dětmi
	školní akademie	rodinná terapie
	náslechy v hodinách	brigády v prostorách a okolí školy
Střední školství	účast rodičů v Radě školy, v Radě rodičů	den otevřených dveří
	účast na třídních schůzkách, individuální konzultace	koncerty a veřejná vystoupení
	Besedy a přednášky na téma šikana a drogy	sportovní dny
	informace pro rodiče formou letáků, nástěnek	turistické výlety, zájezdy

Volnočasové aktivity při školách a školních zařízeních v Moravskoslezském kraji (zdroj OŠMS)

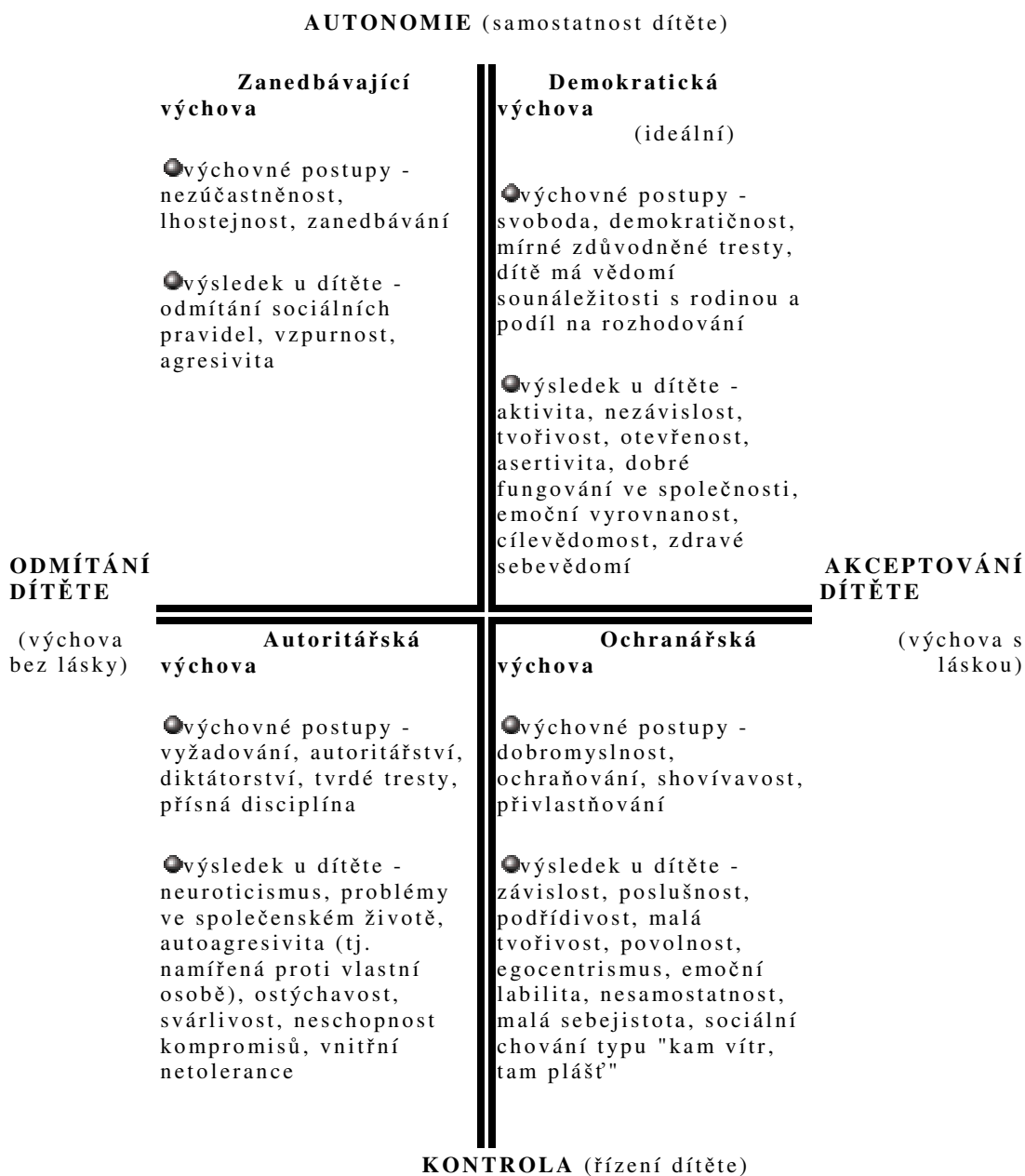
	Počet škol/šk. zařízení	Počet zapojených žáků
Školní družiny	466	23.683
Školní kluby	40	5.256
Školní kroužky a oddíly	540	70.342

Stav v prevenci sociálně patologických jevů v Moravskoslezském kraji v roce 2002 formou SWOT analýzy

S – silné stránky	W – slabé stránky
• existence sítě středisek volného času a nestátních neziskových organizací v oblasti volného času a sportu • fungující nabídka a poptávka volnočasových programů pro děti a mládež • existence metodických pokynů a strategie MŠMT ČR v oblasti prevence • existence sítě metodiků prevence na školách a ve školských zařízeních • profesionální postoj oblastních metodiků preventivních aktivit v rámci regionální spolupráce	• nedostatečná informovanost o nabídce volnočasových a sportovních aktivit v kraji • nedostatečný systém vzdělávání metodiků prevence • nedostatečná aktivita škol v práci s dětmi a mládeží v mimoškolní době a sociální klima škol • nedostatečná koordinace aktivit státních a nestátních subjektů v této oblasti • nedostatečná odpovědnost populace za své zdraví • nedostatečné finanční krytí programů na boj proti negativním jevům • vysoká míra nezaměstnanosti v kraji
O – příležitosti	T – ohrožení
• celkový vliv na mnohostranný rozvoj mladé generace a motivace a aktivní přístup dorůstající generace k životu • možnost systematického a dlouhodobého vzdělávání metodiků prevence, včetně organizátorů volného času • možnost realizace preventivních programů na školách a ve školských zařízeních v návaznosti na metodické pokyny MŠMT ČR • vytvoření stabilního grantového systému krajského úřadu • informovanost široké veřejnosti o volnočasových a sportovních aktivitách vytvořením krajského informačního systému v této oblasti • zapojení veřejnosti do problematiky sociálně patologických jevů a volného času • rozsáhlejší začlenění škol do systému nabídky volnočasových, sportovních a vzdělávacích aktivit, například podporování vzniku „komunitních škol“ • využití existující kapacity sportovních zařízení pro zvýšení nabídky sportovních aktivit • možnost podpory krajských soutěží v rámci grantového systému MSK • kvalitní preventivní program jako základní nástroj prevence sociálně patologických jevů na školách a ve školských zařízeních	• podcenění významu a okrajové vnímání prevence sociálně patologických jevů a volnočasových aktivit • nezájem médií o pozitivní dění v oblasti mimoškolních aktivit • negativní dopad vlivu médií na děti a mládež • zánik subjektů, pracujících s dětmi a mládeží • nárůst negativních jevů – hrací automaty, sprejství, agresivní fandovství, rasismus, xenofobie, šikana, brutalita k slabším • malý zájem rodičů o volnočasové aktivity • nerespektování hodnot minoritních skupin • tolerantní přístup společnosti k určitým návykovým látkám • dopad výchovy v dysfunkčních rodinách • vzhledem k velkému počtu škol a školských zařízení obtížnost přímého kontaktu s nimi • zhoršení podmínek pro volnočasové aktivity v souvislosti se zánikem malotřídních škol v menších obcích • existence návykových látek přímo na školách a ve školských zařízeních • nedostatečná aktivita rodičů na školách a ve školských zařízeních v prevenci sociálně patologických jevů

Čtyři základní typy rodinné výchovy – volně zpracováno dle Nekonečného

Charakteristika sociálně patologických jevů v Moravskoslezském kraji**Kriminalita dětí a mládeže v Moravskoslezském kraji**

V následujících tabulkách byly použity statistické údaje Policie ČR. I když jsou kraje v těchto statistikách rozděleny podle starého členění (jedná se celkem o 8 krajů) přesto zaujímá Severní Morava „první místo“ (viz. tabulka č. 1a a 1b a tabulka č. 2a a 2b).

Tabulka č. 1a: Násilné trestné činy mladistvých (15-18 let)

	2000	2001
Severní Morava	314	272
Česká republika	1 111	1 141

Tabulka č. 1b: Majetkové trestné činy mladistvých (15-18 let)

	2000	2001
Severní Morava	2 135	1 969
Česká republika	10 260	9 650

Tabulka č. 2a: Násilné kriminální činy dětí do 15 let

	2000	2001
Severní Morava	257	310
Česká republika	1 083	1 285

Tabulka č. 2b: Majetkové kriminální činy dětí do 15 let

	2000	2001
Severní Morava	2 172	1 925
Česká republika	7 762	7 214

V tabulkách č. 3 a 4 jsou uvedeny údaje o kriminálních činech dětí a trestných činech mladistvých v roce 2001 a 2002. V tabulce č. 4 jsou uvedeny kriminální a trestné činy za uplynulý půlrok 2002.

Tabulka č. 3: Kriminální činy dětí a trestné činy mladistvých v MSK za rok 2001

Název	Děti	Mladiství
Vražda	2	7
Násilné činy	1 218	1 035
Mravnostní činy	134	146
Majetkové činy	6 514	6 678
Krádeže vloupáním	2 148	1 831
Krádeže prosté	3 060	4 062
Hospodářské činy	47	155
Ostatní trestné činy	1 116	1 259
Celkem	14 239	15 173

Tabulka č. 4: Krim. činy dětí a trestné činy mladistvých v MSK za období 1.1.2002-30.6.2002

Název	Děti	Mladiství
Vražda	0	0
Násilné činy	188	184
Mravnostní činy	11	23
Krádeže vloupáním	163	394
Krádeže prosté	424	398
Majetkové činy	609	824
Hospodářské činy	5	20
Ostatní trestné činy	103	193
Celkem	1 503	2 036

Děti a mladiství v Moravskoslezském kraji se na celkové trestné činnosti dětí a mladistvých v celé České republice podílejí 25%. Za první půlrok 2002 děti a mladiství v Moravskoslezském kraji spáchali celkem 634 násilných činů, z čehož např. 236 případů bylo úmyslné ublížení na zdraví, 44 případů nebezpečného vyhrožování, 110 případů vydírání, 30 případů omezení a zbavení osobní svobody a 243 loupeží. Mezi mravnostní činy dětí a mladistvých se řadí zejména znásilnění (10 případů) a pohlavní zneužívání (46 případů). Do kategorie ostatní byly zařazeny takové trestné činy jako výtržnictví (2.778), sprejerství (118), hanobení národa, přesvědčení a rasy (12), nedovolená výroba a distribuce omamných látek a jedů (90) a šíření toxikomanie (44).